

УДК 378:61

DOI <https://doi.org/10.32782/1992-5786.2025.100.24>**В. М. Супрун**

доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри журналістики та українознавства
Національного університету водного господарства та природокористування

ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ АСПІРАНТІВ МЕДИЧНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті йдеться про одну з трансформаційних змін у підготовці здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, інспіровану викликами сьогодення й потенційним розширенням ринку праці: педагогічний компонент у структурі освітньої програми аспірантів. Вимога залучення педагогічної компетентності в систему підготовки аспірантів чітко зафіксована в Законі України «Про вищу освіту» (2014) та постанові Кабінету Міністрів України № 261 «Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах)» (2016). Ідеться про необхідність інкорпорування в навчальні плани освітньо-наукових програм дисципліни, яка б давала можливість здобувачам отримати знання, уміння та навички сучасних дидактичних технологій, пов'язані зі сферою майбутнього працевлаштування випускника аспірантури – це передовсім заклади вищої освіти.

Оскільки вузькоспеціалізованих професійних знань лише своєї дисципліни/дисциплін замало для роботи зі студентами в закладі вищої освіти, то передбачається, що здійснюватиметься підготовка аспірантів-медиків з базових технологій дидактики вищої школи, яка дає основу для постійного вдосконалення ними педагогічного професіоналізму, а саме: ознайомлення з формами і видами організації освітнього процесу у виші, методами та прийомами подачі навчального матеріалу, способами контролю й самоконтролю знань студентів тощо.

Установлено, що теоретичні відомості, отримані аспірантами на дисципліні-пререквізиті, повинні поглиблюватися й застосовуватися ними під час педагогічної (асистентської) практики. На цьому етапі набуття аспірантами педагогічних компетентностей і фахові знання медицини інкорпоруються в дидактичні навички їх донесення до здобувачів, з якими працюватимуть майбутні доктори філософії. Педагогічна практика є тим інструментом, що дає можливість аспірантам за короткий час визначитися з майбутньою професійною реалізацією як наукового чи власне науково-педагогічного працівника.

Ключові слова: педагогічна компетенція, аспірант, дидактика, дисципліна, медицина, практика, професійна діяльність, заклад вищої освіти.

Постановка проблеми. Трансформаційно-техногенна епоха XXI століття з її глобалізаційними процесами в усіх сферах суспільного життя ознаменувалася потужними інтеграційними рухами вітчизняного освітнього простору в європейський та світовий контекст. Як зазначають В.М. Нагаєв та М.О. Портян, «в останній час суспільство почало усвідомлювати принципово нову роль освіти у сучасному інформаційному світі, тому вона вже стала одним з найважливіших чинників політики» [6, с. 5]. Відповідно зовнішньополітичний вектор України, націлений на Європейський союз, інспірував створення Дорожньої карти європейської інтеграції України у сферах освіти і науки до 2027 року (наказ МОН України № 1501 від 11.12.2013 року), яка передбачає уніфікацію й гармонізацію освітньо-наукової сфери з європейськими стандартами якості. В основу змін покладено нормативні документи, що стосуються вищої освіти, верифіковані міжнародною європейською спільнотою. Пріоритетними серед них стали Сорбонська (Франція, 1998 р.) та Болонська

декларації (Італія, 1999 р.), Берлінське Комюніке учасників Болонського процесу (Німеччина, 2003 р.), Міжнародний стандарт класифікації освіти (ЮНЕСКО, 2013) та ін. З урахуванням ціннісних інновацій розвитку європейської освітньої сфери було розроблено вітчизняне законодавче поле, в межах якого функціонують заклади вищої освіти та наукові установи, що надають освітні послуги: Закон України «Про освіту» (2017 р.) та Закон України «Про вищу освіту» (2014 р.), постанова Кабінету Міністрів України № 261 «Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах)» (2016 р.).

У контексті означених реалій у вітчизняному освітньому просторі, починаючи з 2014 року відбулися зміни структури вищої освіти, що позначилися появою третього освітньо-наукового рівня, який відповідно до ст. 5 Закону України «Про вищу освіту» «передбачає набуття здобувачами вищої освіти здатності розв'язувати комплексні

проблеми в галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності» [1]. Такий підхід уніфікував здобуття освітньо-наукового ступеня з європейськими та світовими стандартами й наблизив перспективу визнання українських дипломів усіма розвиненими країнами. Разом з тим, адаптація до нових викликів, пов'язаних з реформуванням, детермінували зміни в компетентнісних підходах до здобувачів третього рівня вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні підходи підготовки аспірантів становили основу наукових концепцій багатьох науковців: В. Кременя, В. Кушніра, О. Малихіна, П. Сауха, В. Фрицюк та ін. Разом з тим, власне педагогічній підготовці здобувачів освітньо-наукового ступеня присвячено лише спорадичні дослідження Н. Артикуци, І. Зязюна, Л. Нічоговської, І. Козубцова та ін. Брак уваги до розвитку й удосконалення викладацьких компетентностей аспірантів, особливо в контексті їх професійної спеціальності, інспірував актуальність нашого дослідження.

Мета статті – з'ясувати шляхи формування педагогічних компетентностей у здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, зокрема медичних вишів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Медична галузь була й залишається пріоритетним напрямком державної політики в системі забезпечення збереження життя й здоров'я українства, ефективного реагування на кризові виклики доби. Імплементация найновіших досягнень медицини не можлива без синхронізації вітчизняних наукової та освітньої сфер з європейськими і світовими центрами системи охорони здоров'я. Таке завдання потребує чітких цілеспрямованих кроків у напрямку адаптації та уніфікації підходів до розвитку медичної галузі відповідно до європейських тенденцій. Реформується й система підготовки висококваліфікованих медичних кадрів, у тому числі науково ступеньованих фахівців, здатних до «продукування нових ідей, розв'язання комплексних проблем у галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності, оволодіння методологією наукової та педагогічної діяльності, а також проведення власного наукового дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення» [1]. Як зазначають О. Муковоз, Л. Яковенко, О. Корнєєв, В. Баштан, Т. Жукова, «у зв'язку з прогресивними тенденціями глобалізації європейського і світового освітнього простору вища медична школа вже модернізується в рамках підписання Україною Болонської декларації» [5, с. 205]. Йдеться про загальноприйнятту в Європі тенденцію підготовки докторів філософії в галузі знань «Охорона здоров'я та соціальне забезпечення», яка відповідно до оновленого переліку, зафіксованого

Постановою Кабінету міністрів України № 1021 від 30 серпня 2024 року, об'єднала 11 спеціальностей.

Конкурентноспроможність цих фахівців на європейському ринку праці напряму залежить від рівня їхньої підготовки, уніфікації системи підготовки й кваліфікаційних рівнів, а також мобільності спеціалістів для обміну науковими ідеями, підходами, сучасними тенденціями в медичній сфері. «Провідна мета реформування вищої медичної освіти – генерація нових медичних кадрів за рахунок упровадження в освітньо-інтеграційний процес європейських освітніх і медичних стандартів та підвищення інтелектуального, науково-освітнього, професійно-орієнтованого рівня майбутніх лікарів, забезпечення їх сучасними, більш ефективними інноваційними й інформаційними медичними технологіями [5, с. 205].

Модернізація третього рівня вищої освіти, започаткована 2014 року Законом «Про вищу освіту» й уточнена Постановою Кабінету міністрів України «Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)» 2016 року, торкнулася й компетентнісних підходів у її реалізації. Як Закон України «Про вищу освіту», так і Постанова Кабміну зобов'язують здобувача в межах засвоєння освітньо-наукової програми «оволодіти методологією наукової та педагогічної діяльності». З цією метою закладами вищої освіти до змістової структури освітньо-наукових програм уведено спеціальну (фахову) компетенцію, пов'язану з можливістю здійснювати майбутніми докторами філософії педагогічної діяльності у вищій школі медичного спрофілювання. Власне потреба в набутті здобувачами знань, умінь і навичок сучасних дидактичних технологій пов'язана зі сферою майбутнього працевлаштування випускника медичної аспірантури – це передовсім заклади вищої освіти. Пункт 9 статті 55 Закону України «Про вищу освіту» чітко регламентує: «Посади науково-педагогічних працівників можуть займати особи, які мають науковий ступінь або вчене звання» [1]. Постійна потреба в поповненні науково-педагогічними кадрами сучасних ЗВО інспірувала зміни в законодавчому полі й підходах до підготовки аспірантів.

Реалізації педагогічної компетенції сприяла й необхідність у набутті здобувачами знань з методики викладання у вищій школі, чого не було на попередньому (магістерському) рівні вищої освіти. Як слушно зазначають В. Ситнікова, М. Мельниченко, Л. Елій, «сам лікар-педагог як особистість повинен мати глибоке знання дисципліни, бажання навчити і вміння зацікавити...» [7, с. 204]. Тобто вузькоспеціалізованих знань лише своєї галузі замало для роботи зі студентами в закладі вищої освіти. Тут потрібні особливі

вміння в роботі зі здобувачами, аби трансмісія знань від викладача до студента відбулася максимально ефективно. Високу результативність у процесі комунікативної взаємодії між суб'єктами освіти забезпечує рівень педагогічної майстерності викладача й розуміння ним сучасних форм, методів і прийомів роботи зі здобувачами. Подолання розриву між глибоким знанням медицини і способом їх донесення до здобувачів сприяють освітні компоненти методико-дидактичної проєкції («Дидактика вищої школи», «Методика викладання у вищій школі», «Основи педагогіки вищої школи», «Теоретичні основи вивчення дидактики вищої школи» тощо). Навчальна дисципліна дидактичного змісту належить до освітньої складової освітньо-наукової програми, при чому до компонентів обов'язкового циклу.

Засвоєння аспірантами базових технологій дидактики вищої школи дає основу для постійного вдосконалення ними педагогічного професіоналізму. «Грунтовні знання з теорії і практики педагогіки вищої школи стають необхідними в умовах величезного обсягу наукової, отже і навчальної інформації, інтенсивного впровадження нових, у тому числі й інформаційних технологій навчання. Без цих знань неможливо цілісно бачити будь-яку навчально-виховну проблему, знаходити її ефективне рішення, забезпечити високу якість навчального процесу і освіти» [4, с. 6].

Предметом розгляду та основними завданнями дисциплін, які формують педагогічні компетентності аспірантів медичних спеціальностей, є:

1) ознайомлення з нормативною документацією, що регулює освітній процес у вищій школі України та Європейського союзу;

2) з'ясування основних принципів навчальної діяльності у вищій школі як основоположної системи дидактичних вимог до освітнього процесу;

3) вивчення провідної лекційно-семінарської форми освітньої діяльності у закладах вищої освіти;

4) засвоєння системи ранжування лекційного заняття на традиційні й інноваційні види;

5) оволодіння знаннями про спектр практичної підготовки у вищій школі (семінарське, практичне, лабораторне заняття, різні види практик);

6) формування знань про основні методи і прийоми навчальної діяльності як способу формування знань, умінь і навичок у здобувачів;

7) набуття знань про механізми і способи оцінювання й контролю знань у контексті європейської кредитно-трансферної системи;

8) виявлення ефективних способів організації самостійної роботи здобувачів медичних спеціальностей;

9) застосування інноваційних технологій навчальної діяльності (у тому числі під час дистанційного формату);

10) набуття розуміння про особистість викладача як організатора навчального процесу у вищій школі, вимог до його професійних якостей.

Кінцевою метою освітніх компонентів дидактичного циклу є сформованість педагогічної компетенції аспіранта медичного закладу вищої освіти. Варто звернути увагу на семантику поняття «компетентність», яке згідно з «Великим тлумачним словником сучасної української мови» означає «поінформованість, обізнаність» [2, с. 560]. Повну дефініцію поняттю дає Закон України «Про вищу освіту»: «компетентність – здатність особи успішно соціалізуватися, навчатися, провадити професійну діяльність, яка виникає на основі динамічної комбінації знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей» [1]. Отож ідеться про засвоюваність аспірантами процесів теорії і практики педагогічного процесу й імплементації їх у майбутню професійну діяльність викладача вищої школи.

Разом з тим, засвоєння аспірантами теоретичних відомостей про специфіку організації навчального процесу в медичних закладах вищої освіти, яка забезпечується дисципліною-пререквізитом, повинно логічно продовжитись форматом педагогічної (асистентської) практики. Вивчені під час оволодіння дисципліною з дидактики вищої школи поняття форм і видів занять, методів, прийомів, інтерактивних технологій, принципів навчання, педагогічної діагностики тощо інтегруються здобувачами в практичну площину їх реалізації. «Як педагогічна категорія «практика» розглядається як складова частина навчально-виховного процесу, мета якої актуалізувати та поглибити теоретичні знання, активізувати процес виконання педагогічних умінь, професійно значущих якостей особистості, створити умови для формування педагогічної позиції» [3, с. 271]. На цьому етапі набуття аспірантами педагогічних компетентностей фахові знання медицини інкорпуються в дидактичні навички їх донесення до здобувачів, з якими працюватимуть майбутні доктори філософії. І тут в аспірантів виникають закономірні проблеми прийняття нового соціального статусу – викладача закладу вищої освіти. Процес пасивної рецепції й засвоєння нових фахових знань, умінь і навичок, пов'язаних з медичною освітою, поступається місцем не лише активному їх застосуванню, але й майстерності дидактичної правильності передачі накопиченого багажу здобутого досвіду молодшому поколінню.

Аспіранти проводять лекційні та практичні заняття відповідно до профільної кафедри, на якій навчаються, та спеціальностей галузі «Охорона здоров'я та соціальне забезпечення». Крім того,

здобувачі третього рівня вищої освіти зобов'язані провести позааудиторний захід (виховну годину, засідання наукового гуртка чи проблемної групи, тренінг, майстер-клас, екскурсію до театру чи музею тощо), тобто спробувати себе в ролі куратора академічної групи. Тому педагогічна практика як вид навчальної роботи виконує триєдину функцію (це вкладається у фарватер запланованої мети, що підвищує мотивацію здобувача): навчальна – формування в аспірантів професійних знань з дидактики вищої школи як майбутніх науково-педагогічних працівників; розвивальна – удосконалення інтелектуальних, психоемоційних, креативних та соціальних навичок; виховна – виховання моральних якостей людини як представника соціуму (наприклад, патріотизму, естетичних почуттів, гуманізму, чуйності й т. ін.), громадянських цінностей. Педагогічна практика, яка чітко обмежена часовими рамками, є тим інструментом, що дає можливість аспірантам за короткий час визначитися з майбутньою професійною реалізацією як наукового чи власне науково-педагогічного працівника, котрий готовий до благородної, саможертвовної місії викладача.

Висновки і пропозиції. Таким чином, сучасна парадигма підготовки аспірантів включає, крім фахової фундаментальної підготовки у сфері медицини та науково-дослідної компоненти, її застосування у власних емпіричних обсерваціях спрямована на формування педагогічних компетентностей як майбутніх викладачів закладів вищої освіти. Стаючи обов'язковими дисциплінами в структурі освітньо-наукових програм, педагогічні освітні компоненти забезпечують опанування поняттєвим апаратом дидактики вищої школи, розвивають навички навчально-виховної роботи зі студентами, формують педагогічний такт та комунікативні вміння. Дисципліна-пререквізит, а згодом педагогічна (асистентська) практика стають свого роду професійним трампліном з визначення фахової траєкторії здобувача як майбутнього викладача, постать якого абсорбує глибоке знання медицини, інноваційних методик її дослідження з умінням передати досвід молодшому поколінню на задах педагогічних принципів та гуманістичних цінностей.

Список використаної літератури:

1. Закон України «Про вищу освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ, Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
3. Вечірко М.С. Педагогічна практика як одна із умов формування професійного самовизначення майбутнього вчителя філології. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/3610/1/Vechirko%20M.S..pdf>
4. Головенкін В.П. Педагогіка вищої школи [Електронний ресурс]: підручник. 2-ге вид., переробл. і доповн. Електронні текстові дані (1 файл: 3,6 Мбайт). Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2019. 290 с. URL: http://www.dgma.donetsk.ua/docs/kafedry/avp/metod/%D0%93%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D1%96%D0%BD_%D0%9F%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%B3%D1%96%D0%BA%D0%B0_%D0%B2%D0%B8%D1%89%D0%BE%D1%97_%D1%88%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B8_2019.pdf
5. Муковоз О.Є., Яковенко Л.Д., Корнєєв О.В., Баштан В.П., Жукова Т.О. Реалізація цілей євроінтеграції медичної освіти в навчальному процесі. URL: <https://repository.pdmu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b404a651-5182-4ad9-a212-78c57daf72bd/content>
6. Нагаєв В.М., Портян М.О. Методика викладання у вищій школі: навчальний посібник. Вид. 2-ге, перероб. і доп. Харків: Стильна типографія, 2018. 289 с.
7. Ситнікова В.О., Мельниченко М.Г., Елій Л.Б. Післядипломна медична освіта в сучасних умовах. *Забезпечення якості освіти у вищій медичній школі: наук.-метод. міжуніверситет. конф. з міжнар. участю*. Одеса, 18–20 січня 2023 року: матеріали конф. / за ред. д. мед. н., проф. В. Г. Марічереда [Електронне видання]. Одеса: ОНМедУ, 2023. С. 202–205. URL: <https://repo.odmu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/13131/Melnichenko.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Suprun V. Formation of pedagogical competencies of postgraduate students of medical institutions of higher education

The article discusses one of the transformational changes in the training of applicants for the third (educational and scientific) level of higher education, inspired by the challenges of today and the potential expansion of the labor market: a pedagogical component in the structure of the educational program for postgraduate students. The requirement to involve pedagogical competence in the system of training postgraduate students is clearly stated in the Law of Ukraine «On Higher Education» (2014) and the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 261 «On Approval of the Procedure for Training Applicants for the Degree of Doctor of Philosophy and Doctor of Science in Higher Educational Institutions (Research Institutions)» (2016). This refers to the need to incorporate into the curricula of educational and scientific programs a discipline that would enable

applicants to obtain knowledge, skills and abilities in modern didactic technologies related to the sphere of future employment of a graduate of postgraduate studies – these are primarily higher education institutions.

Since highly specialized professional knowledge of only one's own discipline/disciplines is not enough to work with students in a higher education institution, it is assumed that postgraduate medical students will be trained in basic technologies of higher school didactics, which provides the basis for their constant improvement of pedagogical professionalism, namely: familiarization with the forms and types of organization of the educational process in higher education, methods and techniques of presenting educational material, methods of control and self-control of students' knowledge, etc.

It has been established that the theoretical information obtained by postgraduate students in the prerequisite discipline should be deepened and applied by them during pedagogical (assistant) practice. At this stage, the acquisition of pedagogical competencies and professional knowledge of medicine by postgraduate students are incorporated into the didactic skills of their communication to applicants with whom future doctors of philosophy will work. Pedagogical practice is a tool that allows postgraduate students to determine their future professional realization as a scientific or scientific and pedagogical worker in a short time.

Key words: *pedagogical competence, postgraduate student, didactics, discipline, medicine, practice, professional activity, higher education institution.*